

29. Пилипенко О. Є. Виникнення і діяльність Ніжинського грецького братства (50 рр. XVII ст. — кін. 60 рр. XIX ст.). Автореф. дис... к. і. н. — К., 1996. — 22 с.

30. Поляруш С. І. Становлення і діяльність органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні (1775—1918 рр.). Автореф. дис... к. і. н. — К., 1996. — 17 с.

31. Ступак Ф. Я. Діяльність благодійних товариств Києва другої половини XIX — початку XX століття: Автореф. дис... к. і. н. — К., 1997. — 23 с.

32. Борисенко В. Й. Курс української історії. — К., 1998. — 615 с.

Марина Женченко

(м. Київ)

Видання україномовної правничої літератури в Галичині (кінець XIX — перша половина XX ст.): ретроспективний огляд

Стаття присвячена розвитку правничої літератури Галичини кінця XIX — першої половини XX ст. Проаналізовано видавничу діяльність у галузі права культурно-освітніх, наукових та громадських організацій Галичини у вказаний період.

Стаття посвячена розвитку юридической литературы Галичины конца XIX — первой половины XX вв. Анализируется издательская деятельность в сфере права культурно-просветительских, научных и общественных организаций Галичины указанного периода.

В останні десятиріччя XIX ст. внаслідок переслідування українства в Росії центром української науки і культури стає Галичина. Саме в цей період на арену суспільно-політичного та культурного життя краю виходять молоді та здібні українські адвокати, які започаткували так звану «адвокатську добу» [1] національно-культурного відродження Галичини і відіграли значну роль в активізації видання україномовної правничої літератури.

Правничі видання «адвокатської доби» й до сьогодні не втратили свого наукового значення, оскільки вони є важливим джерелом вивчення історії розвитку власне українського права, формування національної самосвідомості українського народу.

Комплексного дослідження історії видання україномовної правничої літератури в Галичині наприкінці XIX — в першій половині XX ст. немає. Ми можемо знайти лише окремі матеріали у книзі І. Андрухів та П. Арсенича [2], автори якої розглядають роль українських правників у національному відродженні Галичини; роботах В. Дорошенка [3], В. Лева [4], К. Левицького [5], присвячених діяльності товариства «Просвіта», Наукового товариства ім. Т.КГ.КШевченка (НТ правничих організацій Львова; історико-бібліографічній праці М. М. Романюка та М. В. Гушка [6], в якій подається характеристика українських часописів Львова 1848–1939 рр.

Таким чином, метою даної статті є:

проаналізувати видавничу діяльність у галузі права культурно-освітніх, наукових та громадських організацій Галичини кінця XIX — першої половини XX ст.;

подати загальну тематико-типологічну характеристику правничих видань Галичини названого періоду;

окреслити основні тенденції розвитку видання правничої літератури «адвокатської доби» національно-культурного відродження Галичини.

Дослідження проводилося на основі даних, вміщених у бібліографічних покажчиках «Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1938)» [7], «Життя і Право (1928–1939): Систематичний покажчик змісту» [8] та «Союз Українських Адвокатів у Львові. Ч. 1:

Покажчик видань» [9] М. Й. Петрова, «Українське правознавство в Україні, країнах Європи та Америки: Матеріали до бібліографії XIX–XX ст.» [10].

Видання україномовної правничої літератури в Галичині наприкінці XIX — в першій половині XX ст. було переважно пов'язане з діяльністю товариства «Просвіта», НТШ, студентських та професійних правничих організацій Львова — «Кружка правників», «Товариства українсько-руських правників» (ТУП), «Союзу Українських Адвокатів» (СУА).

У 1868 р. молода генерація галицьких патріотів, названих народовцями, з метою «піднести видаванням книжок свідомість, освіту й культуру українського народу» [11] заснували у Львові товариство «Просвіта», активну участь у культурно-освітній діяльності якого брали українські адвокати.

У невеликих за обсягом (переважно до 100 с.) виданнях галицької «Просвіти» молоді правники роз'яснювали у доступній для народу формі «суть діючих законів стосовно громадського життя, створення товариств та кредитно-господарських спілок і установ» [12].

За час своєї діяльності (1868–1938) галицьке товариство «Просвіта» надрукувало понад 20 видань з правничої тематики. Так, лише К. Левицький до кінця 90-х років за дорученням Головного Відділу «Просвіти» написав більше 10 брошур, зокрема «Наша свобода або які мы маємо права» (1888), «Про касы позичкови» (1889), «Наш закон громадський» (1889), «Про польові пошкоди» (1893), «Про права рускои мовы» (1896).

Виходили друком й роботи інших авторів із земельного, податкового, господарського, звичаєвого права, наприклад: «Про книги ґрунтови» А.К.Дольницького (1893), «Про ґрунтовий катастеръ» (1895), «О новыхъ податкахъ особистыхъ въ Австрій» А.К.Заячковського (1897), «Спілки для ощадности і позичок» М.К.Новаковського (1900), «Громадський суд: Оповідане з українського життя» І. Потапенка (1901), «Як вибороли собі люди право основувати товариства» М. Галушинського (1920), «Поучення до нового закону про товариства» (1933), «Що товариствам треба знати про податки від публичних забав, розваг і видовищ» С. Магаляса (1936) тощо.

У товаристві «Просвіта» побачило світ й декілька книг серії «Рускій правотаръ народный», зокрема «Вексель і лихва наша біда! Наука про те, якь наші люде мають ратуватись вод лихварськихъ рукъ изъ векселевыхъ довговъ и якь можна хоронити наши маетки вод заклады» В. Г. Барвінського (1875) та «Про выборы до сойму» А. Дольницького, О. Х. Нарат (1899, 2-ге доп. вид.).

Видання цієї серії виходили також накладом редакції політичного щотижневика для народу «Батьківщина», створеного в 1879 р. народовцем, пізніше відомим діячем Ю. Романчиком. Це були переважно невеликі брошури з сімейного, податкового, виборчого права — «О опекунахъ и кураторахъ. Написавъ Стефанъ Тихій» (1880) «Новый податокъ ґрунтовый. Написавъ Харко Таранъ» (1881, 2-ге доп. вид.), «Про выборы до сойму. Написавъ О. Х. Нарат...» (1883) тощо.

Важливе значення для пропаганди правових знань мало видання першого правового журналу «Часопись правнича», який у 1889 р. у друкарні НТШ самостійно випускали К. Левицький, А. Горбачовський та Є. Олесницький, за участю О. Огоновського, С. Федька і М. Шухевича. У слові від видавців, написаному до першого випуску, К. Левицький зазначав: «Се перша проба нашої сили наукової на поли правознавства, якь такожъ на поли розвитку нашої термінології правничої». Висловлюючи далі побажання, щоб часописом зацікавилися українські правники в Галичині, Буковині, Угорщині й Україні, К. Левицький наголошував: «Водкликуемься головно до Братовъ правниковъ на Украине, которыхъ вести про тамошний устрой правный были бы для насъ поучаючи...» [13]. «Часопись правнича» виходила в світ спершу етимологічним правописом, а з 1894 р. — українською мовою.

У 1894 р. видання журналу переходить до НТШ, відповідно змінюється і назва — «Часопись правнича. Видавництво Наукового товариства імені Шевченка. Упорядник Кость Левицький». Від 1896 р. журнал друкує виключно наукові праці та виходить під назвою: «Часопись правнича. Розвідки правничі секції Історично-філософичної НТШ. Редактор Кость Левицький». Таким чином, «Часопись правнича» став першим українським правничим органом НТШ, що виходив спочатку як місячник (1889–1890), згодом — щоквартально (1891–1895), а з 1896 р. по 1900 р. — раз на рік.

На сторінках журналу друкувалися наукові розвідки, теоретичні та практичні статті з різних галузей права. Важливе значення мала рубрика «Українська правнича термінологія», в якій, зокрема, побачили світ статті К. Левицького «В справі нашої правничої термінології» (1889, річн. 1, ч. 8) та «В справі нашої термінології» (1900, річн. 10).

Для висвітлення практично-правових та судових аспектів у часописі існувала рубрика «Практика судова», під якою публікувалися рішення найвищого Трибуналу судового, Трибуналу касаційного і Трибуналу адміністративного та «Ореченя цивільно-судові», «Ореченя карно-судові», «Ореченя трибуналу адміністративного» у поданні К. Левицького. Є. Олесницького, С. Федака, Г. Кузьми, а також матеріали під назвами «Зъ права цивільного», «Зъ права карного», «Зъ поступування карного», «Зъ цивільного процесу» тощо. Постійною була також рубрика «Замітки літератури», що містила оцінки, рецензії та огляди за розділами «Історія і філософія права», «Право економічне», «Право приватне», «Право карне і процес карний» тощо. Під рубрикою «Бібліографія» вміщувалися відомості про нові правничі видання та короткі анотації до них [14].

У 1900 р. журнал змінює свою назву і редактора. Зайнятий політичними справами, К. Левицький залишає посаду редактора часопису, а новим редактором стає завідувач кафедри цивільного права Львівського університету проф. С. Дністрянський. До кінця 1907 р. журнал виходить як орган історико-філософської секції НТШ під назвою «Часопись правнича і економічна». Про мету і завдання часопису у «Передмові» до першого тому писалося: «Она обійматиме всі галузі суспільних наук, яка права, економіки і т.ін. і буде старатися в научній роботі згуртувати всі наші правничі сили, або відповісти всім завданням, які мають сповнювати суспільні науки в умовім житю народу...». У передмові визначалася також періодичність часопису: «два рази до року в об'ємі 10–12 аркушів»¹⁵. Проте лише в 1901 р. з'явилося два випуски журналу, у наступних роках виходив один том, а в 1902 р. та 1904 р. — здвоєні. Хоча мова часопису була українською, у текстах наукових розвідок і статей часто зустрічалися польські, німецькі окремі речення та абзаци.

Найбільше в кожному томі журналу друкувалися праці самого редактора С. Дністрянського, а також наукові розвідки відомих на той час правників, яких редакторіві вдалося залучити до кола активних авторів: В. Старосольського, К. Левицького, Я. Олесницького та ін.

На особливу увагу заслуговують статті К. Левицького «Права руської мови у Львівськім університеті» (1901, т. 3), де на підставі австрійських законів та адміністративних розпоряджень доведено, що українська мова у Львівськім університеті повинна бути рівноправною з польською, та Г. Зацерковного «Причинки до правничої термінології» (1902, т. 4/5), автор якої підкреслює необхідність розвитку української правничої термінології, подає термінологічний словник.

У 1902 р. редакція часопису за прикладом наукових видань НТШ запроваджує рубрику «Наукова хроніка», а для потреб правничого загалу публікує найважливіші судові рішення під новою рубрикою «Із судейської практики», згодом — «Із судової практики», яку впродовж усього періоду існування журналу вели визначні практики і судові радники Я. Ільницький,

І. Чернявський, М. Ліськевич, А. Дольницький.

Після виходу 9-го тому у 1906 р. видання журналу призупинилося через матеріальні труднощі НТШ, яке не могло надалі його фінансувати. Тільки у 1912 р. вийшов 10-й, останній, том правничо-економічного часопису [16].

Як згадував С. Дністрянський у своїх редакторських споминах, «Часопись правнича і економічна» майже не мала передплатників і видавалася «...більше для збереження наукового престижу та для потреб самих авторів поміщувати свої наукові твори на рідній мові, ніж для потреби правничих кругів користати зі свого органу для наукової чи національної цілі» [17]. Однак завдяки редактору часопис мав серйозне наукове спрямування і відіграв важливу роль у формуванні національної самосвідомості українського населення Галичини.

НТШ у Львові друкувало не лише періодичні та продовжувані видання, а й наукові праці українських правників, зокрема було видано монографії з історії та теорії держави і права «Правда Руська памятник законодавчий права руського з XI віку» К.К.Левицького (1895) та «Держава і соціалістичне суспільство: Нарис держави і права в минулому та їх перспектив в соціалістичній будучині» М. Шрага (1923). Важливе значення для розвитку української правничої термінології мало видання «Німецько-руського словаря висловів правничих і адміністраційних» К. Левицького (1918).

Правнича комісія, організована вченими-юристами при історично-філософській секції НТШ випускала «Збірник правничої комісії при історично-філософській секції НТШ ім.К.Шевченка» під редакцією В. Верга-новського, де публікувалися наукові розвідки українських правників. Комісією також було започаткована в 1901 р. «Правнича бібліотека» «для видавання оригінальних і правничих та економічних університетських підручників» [18], в якій, однак, вийшло лише 4 випуски з роботами «Австрійський процес карний: Коментар» П. Стебельського (1901) та «Австрійське право облігаційне» у трьох випусках (1901, 1902, 1909) С. Дністрянського.

Вагомий внесок у розвиток правничого книговидання зробила студентська правнича організація «Кружок правників», яка у 1881–1908 рр. існувала як секція при товаристві «Академічне Братство», а з 1908 по 1931 рр. — як окрема організація. Членами-засновниками «Кружка правників» були К. Левицький (голова), А. Чайковський, В. Олесницький, С. Данилович, І. Могильницький. «Кружок правників» вбачав своє головне завдання у тому, щоб «помагати русинам правникам в їх образованню фаховім» через «уряджуване відчитів, через здаване справоздань науково-правничих, через скуповане книжок і скриптів правничих, через видаванє скриптів» [19].

В рамках видавничої діяльності «Кружка правників» побачили світ близько 10 курсів лекцій та підручників професорів Львівського університету з кримінального права та процесу, сімейного, цивільного права, зокрема «Австрійське карне право. Після викладу проф. П. Стебельського. 1896/1897» (1897), «Австрійське карне право. Після викладу проф. П. Стебельського. 1902/1903» (1903), «Австрійське поступоване карне. Після викладів...» (1913), «Карне право. Спеціальна часть» (1914) П. Стебельського; «Право подружне» (1900), «Родинно-маєткове право» (1900), «Австрійське право приватне» (1906) С. Дністрянського тощо.

У першій половині ХХ ст. видання правничої літератури у Львові було також пов'язано з діяльністю ТУП та професійної адвокатської організації СУА, які випускали переважно періодичні правничі видання.

До складу ТУП, створеного С. Дністрянським у 1909 р., входили судді, радники та студенти юридичного факультету Львівського університету — члени «Кружка правників». Головною метою ТУП було «розбудити у всіх членах правниках почуття організаційної спільноти й обов'язку до

співпраці у всіх ділянках громадського життя, зв'язаних з правничим станом» [20]. Однак фактично вся робота зводилася до читання рефератів та написання наукових статей з різних галузей права, які публікувалися на сторінках друкованого органу ТУП щоквартальника «Правничий вісник», що виходив у 1910–1913 рр. під редакцією С. Дністрянського. На особливу увагу заслуговує рубрика «З діяльності Товариства українсько-руських правників», де наводилася інформація про роботу Товариства за певний період, наприклад «Діяльність Товариства українсько-руських правників у Львові в р. 1909» (1910, ч. 1).

СУА був утворений у травні 1923 р. з ініціативи С. Федька, В. Охрімовича, Я. Олесницького, Л. Ганкевича та інших відомих адвокатів. Найбільш активно СУА почав працювати наприкінці 20-х років, коли його президентом став К. Левицький, який повернувся до Львова з еміграції. У 1927 р. СУА випустив кілька номерів «Бюлетеня Союзу Українських Адвокатів», в яких подавалося повідомлення про утворення СУА, список членів та окремі рішення СУА.

Важливе значення для популяризації СУА та зростання його авторитету мало заснування власного часопису «Життя і право» (1928–1939 рр.), до редакційної колегії якого входили такі відомі юристи, як К. Левицький, Р. Старосольський, М. Глушкевич, Р. Домбчевський. У «Слові від видавця» К. Левицький писав: «Піднімаємо видавання обновленого правничого часопису, бо загал нашого українського правничого світу відчуває потребу того органу, тай належиться, щоби ми українці на цих землях і в сучасних обставинах мали свій правничий орган як знамя культури і оборони прав нації» [21]. Від № 3 (квітень 1929 р.) журнал також стає друкованим органом ТУП, яке нараховувало у своєму складі 141 правника. Співпраця СУА та ТУП мала важливе значення на шляху до об'єднання українських правників в одну організацію.

У часописі публікувалися наукові статті з різних галузей права, у рубриці «Юдикатура» надавалися юридичні консультації правників, коментарі. Правовий статус судів та адвокатури обговорювався у рубриках «Організація діяльності судів і нотаріату» та «Організація діяльності адвокатури». Огляди польських та українських правничих видань подавалися у рубриці «Бібліографія». У рубриках «З життя «Товариства Українських правників» та «З життя «Союзу Українських Адвокатів» наводилася інформація про діяльність правничих товариств.

Під рубрикою «Українська правнича термінологія» друкувалися матеріали нарад Термінологічної комісії при НТШ під проводом В. Сімовича й К. Левицького, яка в 1938 р. почала готувати «Польсько-український правничий словник», окремі статті, наприклад, «Наша правнича мова» (1930, № 4), «Права української мови на терені окружної адвокатської Ради у Львові» (1938, № 4).

Журнал також приділяв багато уваги консолідації українських правників в Галичині із діячів УРСР, друкуючи їхні праці, а також з українськими правниками в США, Румунії.

У 1934 р. у Львові вийшов друком «Ювілейний альманах «Союзу Українських Адвокатів у Львові», на сторінках якого крім наукових статей з різних галузей права публікувалися матеріали з історії українських правничих організацій, історії української правничої науки, української правничої термінології, української юриспруденції в особах.

В рамках видавничої діяльності ТУП та СУА побачили світ й кілька наукових книжкових видань — брошура «Про живуче право» Є. Єрліха (ТУП, 1911) та монографія «Грунтовий процес Гетьманщини» Я. Падоха (СУА, 1938).

Поодинокі правничі видання друкували різні державні, політичні організації. Так, Громадська самоуправа у Львові у серії «Бібліотека Громадської самоуправи» видала наукове дослідження «Галицький закон громадський з 1866 р. зі всіма пізнішими змінами» С. Барана (1927).

Популярні брошури з виборчого права, зокрема «Новий виборчий закон і про вибори до державної ради» Є. Олесницького (1907) та «Як вибирати посла до Краєвого Союму з курії сільських громад» К. Левицького, В. Бачинського (1908) видавала перша політична організація Галичини «Народна Рада».

«Закон о кооперативах» (1934), брошуру «Як дістати засвідчення Ревізійного Союзу Українських Кооператив, потрібне для судової реєстрації новоствореної кооперативи» (1934) та монографію «Кооперативне право» в перекладі М. Корчинського (1935) надрукувало видавництво Ревізійного Союзу Руських кооперативів.

У великій кількості у Львові виходили в світ офіційні видання органів державного управління Галичини — протоколи «соймовыхъ обрядъ», засідань «Союму Галицкокого», щорічник «Роспоряженя краєвихъ урядовъ для Королівства Галиції і Великого княжества Краковського» (1860–1865), «Роспоряженя краєвихъ оурядовъ для Королевства Галиції и для Буковины. Рок 1860», «Проекть до оуставы о дорогахъ» (1863), «Пояснення ординації виборчої для громад у Східній Галичині» (закон від 12 серпня 1866 р. з додатками і змінами) (1927) тощо, які тиражувалися в друкарні Інституту Ставропигійского або ж Галиційской скарбово-державній типографії у Львові.

Важливе значення для розвитку власне українського конституціоналізму мало видання проектів Конституції УНР, ухвалених Всеукраїнською Національною Радою в Кам'янець-Подільському та проекту Урядової Комісії по виробленню Конституції Української Держави у книзі «Устрій Української Держави. Проекти Конституції УНР» (Львів, 1920).

Крім науково-освітніх, громадських та політичних організацій, правничу літературу видавали й окремі видавництва Львова — «Книга», «Наука і письменство», «Українська книга», видавничий відділ Львівського університету тощо. Багато видань виходили друком накладом автора або ж без зазначення видавничої організації. Серед них були значні за обсягом наукові видання, такі як праці з теорії та історії держави і права «Етнологічні елементи в староукраїнськім праві» П. Сосенка (1924), «Історія Української Держави» (Т. 1: Княжа доба, 1923; Т. 2: Козацька доба, 1924) О. Терлецького, «Огляд історії українського права» М. Чубатого (Ч. 1, 1921; Ч. 1–2, 1922); документальне видання «До історії української державності від березня до листопада 1918 року на підставі споминів та документів» (1931), праці з канонічного, конституційного, бюджетного, адміністративного, спадкового права — «О процессах після нового Кодексу права канонічного (Церковне судочинство)» Д. Дорожинського (1921), «Нація й розв'язка національної справи при конституційному федералізмі» С. Сосенка (1927), «Бюджетове право» Х. Лебідь-Юрчика (1927), «Новий самоуправний закон» С. Барана (1933), «Спадщинне право: Про спадщину взагалі. Устні й писемні тестаменти» М. Топольницького (1935), Також видавались і невеликі брошури з виборчого, адміністративного, земельного, цивільного права — «Перший рік парламенту загального голосування (1907—1908)» К. Левицького (1908), «Всенародне право на землю та промислова майбутність України» О. Мицюка (1921), «Практичний poradник про виборчу ординацію до громад в Галичині» (1927) та «Громадська самоуправа: Практичний poradник про громадські й самоуправні бюджетові й податкові закони зі зразками замітів, відкликів і жалоб» В. Целевича (1930), «Запорука: за продані речі, а зокрема за продані домашні тварини» М. Топольницького (1936) тощо.

У 1897 р. у Львові було опубліковано перший підручник українською мовою з австрійського приватного права професора Львівського університету О. Огоновського «Систем австрійського права приватного» (Т. 1: Науки загальні і право вічеве; Т. 2: Право облігаційне і спадкове, 1897).

У 40-ві рр. ХХ ст., після встановлення на Західній Україні радянської влади, правнича

література майже не видавалася, оскільки більшість правничих організацій Галичини припинили своє існування або ж продовжили свою діяльність за кордоном, як, наприклад, НТШ та ТУП.

Загалом же протягом розглядуваного періоду в Галичині вийшло друком близько 200 видань з різних галузей права. Більшість з них становили популярні брошури з земельного, кооперативного, податкового та сімейного права, а також офіційні видання органів державної влади. Культурно-освітні, наукові та громадські організації, які видавали правничу літературу, спеціалізувалися переважно на випуску видань з конкретним цільовим призначенням, що дозволяло задовольнити попит усіх верств населення. Так, товариство «Просвіта» видавало лише популярні книжки для народу, НТШ — монографії та наукові часописи; «Кружок правників» — навчальну літературу, ТУП та СУА — фахову періодику та окремі наукові праці.

Правничі видання Галичини кінця XIX — початку XX ст. мали важливе значення для національного відродження краю, формування української державності і права, адже, як писав у своїх спогадах С. Дністрянський, «...змагання до поглиблення правничої науки на рідній мові в широких кругах наших правників дало доказ, що вони почувають себе самостійною ідеологічною групою нашої суспільності, свідомою своїх обов'язків супроти свого народу» [22], і тому потребують подальшого, більш глибокого вивчення з змістової та тематико-типологічної точок зору.

Примітки:

1. Андрухів І. О., Арсенич П. І. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. — Івано-Франківськ, 1996. — С. 3.
2. Там само. — С. 3–23.
3. Дорошенко В. «Просвіта»: її заснування і праця. Короткий історичний нарис.— Філадельфія, 1959. — 102 с.
4. Лев В. Сто років праці для науки й нації: Коротка історія Наукового товариства ім. Шевченка. — Нью-Йорк: Наук. т-во ім. Шевченка в ЗДА, 1972. — 55 с.
5. Левицький К. Первісна організація українських правників у Львові // Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові. — Л.: СУА, 1934. — С. 9–12.
6. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Львова. 1848–1939: Історико-бібліографічне дослідження — Л.: Світ, 2001. — Т. 1: 1848–1900. — С. 490–495; 690–694.
7. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868—1938): Бібліографічний покажчик / А. П. Корнієнко (наук. ред.), С.КЛ. Зворський (уклад.). — К.: Абрис, 1996. — 248 с.
8. Петрів М. Й. Життя і Право (1928—1939): Систематичний покажчик змісту. — Л.: НТШ, 1990. — 36 с.
9. Петрів М. Й. Союз Українських Адвокатів у Львові. — К.: Українська Видавнича Спілка, 1998. — Ч. 1: Покажчик видань. — С. 44–48.
10. Українське правознавство в Україні, країнах Європи та Америки: Матеріали до бібліографії XIX—XX століть / М. Й. Петрів (уклад. і авт. передм.). — Л., 2001. — 260 с.
11. Енциклопедія українознавства: Загальна частина. — К., 1995. — С. 487.
12. Андрухів І. О., Арсенич П. І. Вказ. праця. — С. 10.
13. Романюк М. М., Галушко М. В. Вказ. праця. — С. 492.
14. Там само. — С. 494.
15. Там само. — С. 690.
16. Там само — С. 693.
17. Там само. — С. 693—694.

18. Лев В. Вказ. Праця. — С. 13.
19. Андрухів І. О., Арсенич П. І. Вказ. праця. — С. 8.
20. Там само. — С. 13.
21. Життя і право. — 1928. — № 1. — С. 3.
22. Романюк М. М., Галушко М. В. Вказ. праця. — С. 693.

Олена Потапова
(м. Київ)

Роль православного духовенства в становленні морально-правової культури українського народу в 1917—1920 рр. (на прикладі Слобожанщини)

У статті проаналізовано роль православного духовенства у становленні морально-правової культури українського народу у 1917–1920 рр. Визначено напрямки роботи парафіяльного духовенства.

В статтє проанализирована роль православного духовенства в формировании морально-правовой культуры украинского народа в 1917–1920 гг. Определены направления работы парафиального духовенства.

Криза сучасного суспільства, бездієвість законів, відчуження громадян від власності й політичної влади, повільне становлення громадянського суспільства, відсутність усталених культурно-правових традицій — це далеко не весь перелік тих вад, якими характеризують український соціальний організм суспільствознавці. Незаперечним є той факт, що стан, у якому опинилась наша країна, — це закономірний результат недостатності правової, політичної, економічної культури, що сформувалася в часи перебування України під владою Російського самодержавства, розвитку цього стану сприяв також радянський тоталітарний режим.

З огляду на це для українського суспільства має велику цінність усвідомлення витоків і причин його сучасного соціокультурного стану. Тому одним з актуальних питань є вивчення ролі православного духовенства в розвитку морально-правової культури українського народу в період Української революції 1917–1920 рр. Морально-правова культура в руслі даної теми нами розуміється як сукупність норм поведінки людей, спрямованих на дотримання і розвиток традицій в особистому і громадському житті, що охороняються і підтримуються державою.

Наш науковий інтерес щодо розгляду взаємозв'язків між православною Церквою й правовою культурою суспільства в контексті вітчизняної культури обумовлений тим, що релігійна мораль і право тісно пов'язані між собою, а також тим, що зараз спостерігається певне відродження Церкви й релігійної свідомості.

Дослідження ролі православного духовенства в житті українського суспільства в 1917–1920 рр. представлені незначною кількістю наукових праць. На особливу увагу заслуговують праці Б. Андрусишина й В. Ульяновського «Церква в Українській державі. 1917–1920 рр.» (Доба Української Центральної Ради; доба Гетьманату Павла Скоропадського; доба Директорії УНР). Книга про кожен період вийшла друком окремим виданням [1]. Книги присвячені проблемам співіснування держави й Церкви в Україні в зазначений період, розглядається багатовекторна діяльність Церкви, спрямована на пошуки компромісу з державною владою, внутріцерковне життя, державна політика щодо Церкви тощо.

Окремі питання проблеми частково висвітлюються в узагальнюючій роботі П. Слободянюка [2], де автор досліджує становище Церкви в державі в різні періоди історії України, причини занепаду духовності. Правове регулювання державно-церковних відносин стало